

126

3804-р

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

ЛАСТОЧКІНА ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК: 376.1:616.89-008.434:371.351.6(043.5)

**ПІЗНАВАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ЯК ЗАСІБ ПІДГОТОВКИ
ДІТЕЙ ІЗ ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ
ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ**

13.00.03 – корекційна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2014

Інститут педагогіки
національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Сумському державному педагогічному університеті імені А.С.Макаренка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Кравченко Анатолій Іванович,
Сумський державний педагогічний університет
імені А.С.Макаренка,
завідувач кафедри логопедії.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Тарасун Валентина Володимирівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
професор кафедри логопедії;

кандидат педагогічних наук, доцент
Журавльова Лариса Станіславівна
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
доцент кафедри соціальної педагогіки
та дошкільної освіти.

Захист відбудеться «28» травня 2014 року о 14⁰⁰ на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.14 в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано 26 квітня 2014 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

С. В. Федоренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Однією із важливих умов успішного шкільного навчання є формування в учнів початкової школи достатнього рівня мовленнєвих знань, умінь та навичок, що мають забезпечити якісне сприймання ними вербального навчального матеріалу для оволодіння писемним мовленням та теоретичними знаннями про мову в системі лінгвістичних понять (А. Богуш, В. Тарасун, Є. Соботович, М. Шеремет та ін.).

Ці питання є першочерговими для всіх галузей корекційної освіти дітей із особливостями психофізичного розвитку, але особливої актуальності вони набувають у контексті навчання і виховання дітей із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ), оскільки відомо, що розвиток мовлення забезпечується функціонуванням специфічних мовленнєвих механізмів, які пов'язані з аналітико-синтетичною діяльністю мовнослухового та мовнорухового аналізаторів і загальнофункціональними психологічними механізмами (мислення, пам'ять, увага).

Порушення специфічних механізмів мовлення спричиняють первинні дефекти мовленнєвої діяльності, що визначають патологічний характер формування мовлення у дітей із алалією, дизартрією, ринолалією, заїканням – тяжкими системними порушеннями мовлення (В. Лубовський, В. Петрова, Є. Соботович, К. Карлепп, Р. Лалаєва, В. Тарасун, В. Тищенко, М. Шеремет та ін.).

Порушення мовлення призводять до сповільненого розвитку вищих психічних функцій, опосередкованих мовленням (вербальна пам'ять, смислове запам'ятовування, слухова увага, словесно-логічне мислення). Це відбивається як на продуктивності розумових операцій, так і на темпі розвитку пізнавальної діяльності (В. Воробйова, Р. Мартинова, Т. Ткаченко, Т. Філічева, Г. Чиркіна).

Особливості психічного розвитку дітей із ТПМ гальмують становлення ігрової діяльності, уповільнюють загальний психічний розвиток і ускладнюють перехід до більш організованої – навчальної діяльності.

Тому, мовленнєва підготовка до навчання в школі дітей із мовленнєвими порушеннями є одним із ключових питань загальної підготовки, ефективність якої є запорукою їх успішної адаптації, інтеграції у шкільний соціум і подальшої самореалізації.

Слід зазначити, що особливості порушеного мовленнєвого розвитку, а також засоби та методи їх корекції, як стратегія дошкільної мовленнєвої підготовки, представлені в численних дослідженнях спеціальних педагогів (Н. Жукова, Р. Лалаєва, В. Лубовський, О. Мастокова, В. Кондратенко, С. Конопляста, Р. Левіна, З. Ленів, І. Марченко, Н. Пахомова, Є. Соботович, Л. Спірова, В. Тарасун, В. Тищенко, Т. Філічева, Н. Чередніченко, М. Шеремет, А. Ястребова та ін.). Проте питання корекції мовленнєвого розвитку для оптимізації рівня мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення як складової морфофункціональної готовності залишається ще недостатньо розробленим.

Для активізації мовленнєвої і пізнавальної діяльності в загальній та спеціальній освіті використовуються пізнавальні завдання різних видів. Однак, через недостатнє розкриття ефективності цього засобу навчання у практиці необхідне його подальше теоретико-практичне вивчення.

Саме це й аргументує актуальність обраної теми дисертаційного дослідження «**Пізнавальні завдання як засіб підготовки дітей із тяжкими порушеннями мовлення до навчання в школі**».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження проводилося відповідно до «Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності» (наказ МОН України № 522 від 07.11.2000 р.), згідно з планами наукових досліджень кафедри логопедії Науково-навчального Інституту фізичної культури СумДПУ імені А. С. Макаренка «Науково-педагогічні засади корекційного процесу серед осіб з психофізичними вадами» (державний реєстраційний номер 0113и004665). Тема наукової роботи затверджена Вченою Радою СумДПУ імені А. С. Макаренка (протокол № 11 від 27.04.2009 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 4 від 26.05.2009 р.).

Мета дослідження – науково обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити методичну систему пізнавальних завдань, спрямовану на вдосконалення мовленнєвої підготовки дітей старшого дошкільного віку з ТПМ до навчання в школі.

Для реалізації поставленої мети було окреслено такі **завдання**:

1. З'ясувати стан вивчення проблеми мовленнєвої підготовки до навчання в школі дітей старшого дошкільного віку з ТПМ; теоретичні та методичні основи вдосконалення змісту мовленнєвої підготовки дітей зазначеної категорії.
2. Визначити особливості мовленнєвої готовності до шкільного навчання дітей зазначеної категорії засобами пізнавальних завдань.
3. Розробити, обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність методичної системи мовленнєвої підготовки до навчання в школі дітей старшого дошкільного віку з ТПМ засобами пізнавальних завдань.

Об'єкт дослідження – процес формування морфофункціональної готовності до шкільного навчання у старших дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення.

Предмет дослідження – методичне забезпечення мовленнєвої підготовки до навчання в школі старших дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення засобами пізнавальних завдань.

Методологічним і теоретичним підґрунтям дослідження є: закономірності формування мовлення і принципи організації мовленнєвої діяльності дітей (А. Богуш, Л. Калмикова, Є. Короткова, Є. Соботович, О. Ушакова, Л. Федоренко, М. Фомічова, М. Шеремет та ін.); положення теорії взаємозв'язку процесів навчання і розвитку (І. Бех, В. Бондар, Л. Виготський, В. Давидов, Д. Ельконін, Г. Костюк, О. Леонт'єв, С. Максименко, В. Синьов); вчення про діалектичний зв'язок мовлення та мислення (Л. Виготський, О. Леонт'єв, І. Лубовський, О. Лурія, Є. Соботович, В. Тарасун та ін.); концепція Л. Виготського про зону найближчого

розвитку; концепція корекційно-превентивного навчання дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку (В. Тарасун); концепція стандарту спеціальної освіти дітей дошкільного віку з порушенням мовленнєвого розвитку (Є. Соботович); комплексний підхід до корекції і розвитку всіх компонентів мовлення (Р. Левіна, О. Мастокова, Є. Соботович, Г. Чиркіна); концептуальні принципи проблемності, індивідуалізації та диференціації розвивального навчання (Ю. Бабанський, В. Давидов, М. Данилов, Д. Ельконін, Л. Занков, І. Лернер, Н. Менчинська, М. Махмутов, А. Матношкін, В. Оконь, М. Скаткін, А. Хуторський та ін.).

Методи дослідження. Для забезпечення достовірності положень і висновків та розв'язання окреслених завдань комплексно використовувалися:

- *теоретичні методи:* аналіз та узагальнення даних науково-теоретичної педагогічної, лінгвістичної, психолого-педагогічної літератури, які дали можливість з'ясувати сучасний стан теорії і практики організації мовленнєвої та пізнавальної діяльності старших дошкільників із ТПМ; аналіз спеціальних програм і корекційних методик із метою з'ясування сучасних підходів до корекційної роботи з дітьми з ТПМ; синтез, абстрагування і конкретизація із метою теоретичного обґрунтування методичної системи пізнавальних завдань як засобу мовленнєвої підготовки до навчання в школі дітей із ТПМ;
- *емпіричні методи:* цілеспрямоване спостереження за навчально-виховним процесом та ігровою діяльністю старших дошкільників із ТПМ та з нормальним мовленнєвим розвитком, бесіди з дітьми, їхніми батьками та педагогами; психолого-педагогічний експеримент констатувального та формувального характеру з метою вивчення стану та особливостей мовленнєвої сфери дітей та перевірки ефективності методичної системи пізнавальних завдань;
- *методи обробки даних:* методи статистичного аналізу, кількісний та якісний аналіз і узагальнення експериментальних даних.

Наукова новизна здобутих результатів дисертаційного дослідження полягає у тому, що *вперше:*

- проведено комплексне дослідження мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з ТПМ і визначено її диференційовані рівні з урахуванням складної психологічної структури мовленнєвої діяльності, психологічних механізмів мовлення та особливостей їх порушення у дітей зазначеної категорії за допомогою методичної системи пізнавальних завдань;
- обґрунтовано, розроблено та апробовано методичну систему пізнавальних завдань, спрямовану на інтенсифікацію мовленнєвої підготовки до навчання в школі дітей старшого дошкільного віку з ТПМ, що враховує диференційовані рівні мовленнєвої готовності, закономірності формування мовленнєвої сфери в нормі та психологічні механізми порушень мовленнєвої діяльності у дітей із ТПМ;
- визначено зміст і завдання мовленнєвої підготовки до навчання в школі дітей старшого дошкільного віку з ТПМ;
- *додовнено та розширено* наукові уявлення про характер впливу системи пізнавальних завдань на мовленнєвий розвиток старших дошкільників із ТПМ;

– *подальшого розвитку* набула реалізація питань удосконалення змісту мовленнєвої підготовки до навчання в школі у практику корекційної (логопедичної) роботи з дітьми старшого дошкільного віку з ТПМ, що узгоджується із отриманими результатами та в комплексі з корекцією і розвитком мовленнєвої сфери сприятиме якіснішій реалізації процесу підготовки до навчання в школі дітей зазначеної категорії.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблена методична система пізнавальних завдань сприятиме більшій ефективності корекційної (логопедичної) роботи з подолання порушень мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку з ТПМ та підвищенню на цій основі показників мовленнєвої і загальної підготовки до навчання в школі; методична система пізнавальних завдань може бути використана в організації процесу комплексної діагностики мовленнєвої готовності дітей до навчання у масових і спеціальних загальноосвітніх закладах.

Результати дослідження можуть використовуватись при розробці корекційних програм інтелектуальної і мовленнєвої підготовки до школи, при викладанні фахових курсів у вищих навчальних закладах за напрямом «Корекційна освіта. Логопедія», а також у процесі професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації корекційних педагогів, зокрема, логопедів, спеціальних психологів, вихователів, що працюють у дошкільних закладах, які відвідують діти з тяжкими порушеннями мовлення.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки та результати дослідження доповідалися на 9 науково-практичних конференціях різних рівнів. Міжнародні: III Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції розвитку корекційної освіти» (Кам'янець-Подільський, 2008), V Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Корекційна освіта : історія, сучасність та перспективи розвитку» (Кам'янець-Подільський, 2010), Міжнародна конференція «Трансформація освіти та світогляду в сучасному світі» (Мінськ, 2010), Міжнародна конференція «Педагогічна освіта в умовах трансформаційних процесів : методологія, теорія, практика» (Мінськ, 2011), VI Міжнародна науково-практична конференція для студентів, аспірантів, викладачів, вчених «Інноваційний розвиток суспільства в умовах крос-культурних взаємодій (IDS3CI)» (Суми, 2013) та всеукраїнські: I науково-практичний семінар «Сучасні проблеми логопедії та реабілітації» (Суми, 2009), I обласна науково-практична конференція «Сучасні проблеми логопедії та реабілітації» (Суми, 2010), I Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні проблеми логопедії та реабілітації» (Суми, 2012), XII Всеукраїнська науково-практична конференція молодих учених із міжнародною участю «Сучасні проблеми фізичного виховання і спорту школярів та студентів України» (Суми, 2012).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 10 наукових робіт, з них 5 одноосібних статей у вітчизняних і зарубіжних наукових фахових виданнях, 4 статті в інших виданнях, 1 навчально-методичний посібник.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи – 272 сторінки; з них основний текст – 192 сторінки, список використаних джерел (305 найменувань) – 26 сторінок, 19 додатків на 65 сторінках. У роботі подано 7 таблиць, 2 схеми, 14 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, окреслено мету та завдання, визначено об'єкт і предмет дослідження, висвітлено теоретико-методологічні основи дослідження, розкрито наукову новизну і практичну значущість, наведено дані щодо впровадження результатів роботи, пред'явлено структуру дисертаційного дослідження.

Перший розділ **«Науково-теоретичні засади мовленнєвої готовності старших дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення до навчання в школі»** присвячено аналізу психолого-педагогічної, психолінгвістичної, спеціальної і методичної літератури із заявленої проблеми, визначенню теоретичних підходів до її вивчення й пошуку оптимальних шляхів розв'язання.

Проблемі готовності до школи присвячено багато наукових робіт, як зарубіжних, так і вітчизняних педагогів та психологів. Так, у роботах зарубіжних дослідників готовність, що має три аспекти (інтелектуальний, емоційний, соціальний), представлена, як вивчення шкільної зрілості (Н. Hetzer, А. Kern, С. Stebel, J. Jirasek та ін.) та рівня научуваності дошкільників (А. Анастасі та ін.). У дослідженнях російських вчених психологічна готовність до школи розуміється як складне утворення, що передбачає достатньо високий рівень розвитку мотиваційної, інтелектуальної сфери та сфери довільності (Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, Н. Ніжегородцев, Н. Салміна, В. Шадриков та ін.). Сучасні українські науковці в галузі загальної (Н. Гавриш, Ю. Гільбух, Н. Глухова, С. Гончаренко, О. Земцова, С. Ладивір, І. Карабаєва, Л. Кондратенко, О. Кононко, С. Коробко, В. Котирло, В. Кузьменко, С. Кулачківська, С. Максименко, Т. Піроженко, Т. Поніманська, Т. Солоп), а також спеціальної (Л. Борщевська, Т. Ілляшенко, І. Марченко, А. Обухівська, Є. Соботович, Н. Стадненко, В. Тарасун, В. Тищенко, Л. Фомічова, О. Хохліна, М. Шеремет) педагогіки та психології до числа основних компонентів психологічної готовності до шкільного навчання відносять: психомоторну (функціональну), інтелектуальну, емоційно-вольову, особистісну (в тому числі мотиваційну), соціально-психологічну (комунікативну) готовності.

Питання мовленнєвої підготовки є особливо важливими в руслі корекційного навчання; вони всебічно й активно висвітлюються у вітчизняних і зарубіжних психолого-педагогічних джерелах у напрямках: визначення початкового змісту навчання мови та мовлення у дошкільному закладі (А. Богуш, Н. Гавриш, О. Сохін, В. Тарасун, Л. Фомічова, О. Ушакова, М. Шеремет); усвідомлення мовлення дитиною (Л. Журова, Д. Ельконін, С. Карпова, Ф. Сохін та ін.); розвитку окремих мовленнєвих навичок (звукимови, граматичної правильності, зв'язного мовлення,

словника, мовленнєвої творчості тощо (О. Аматаєва, Г. Белякова, Н. Гавриш, Л. Калмикова, Н. Луцан, І. Луценко, Н. Орланова, Т. Постоян та ін.); мовленнєвої підготовки дітей дошкільного віку з нормальним і порушеним мовленнєвим розвитком (Л. Артемова, А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Голуб, Л. Журавльова, Л. Калмикова, О. Кононко, С. Лаврентьєва, Л. Низьковська, Н. Пахомова, Т. Пироженко, Л. Покроєва, К. Прищепа, О. Проскура, Р. Репіна, Н. Савінова, А. Середницька, В. Тарасун, Н. Уткіна, М. Шеремет, L. Bloom, E. Neska та ін.).

Неповноцінна мовленнєва діяльність негативно впливає на формування у дітей із ТПМ інтелектуальної, сенсорної та аферентно-вольової сфер, що пояснюється взаємозв'язком мовленнєвих порушень із іншими сторонами їх психічного розвитку. Дослідження психолого-педагогічних особливостей дітей із порушеннями мовлення, проведені вітчизняними та зарубіжними науковцями (Л. Бартенева, В. Бондар, Р. Боскіс, Г. Каше, С. Конопляста, Р. Левіна, В. Лубовський, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, Т. Філічева, Г. Чиркіна, М. Шевченко, М. Шеремет) свідчать, що у таких дітей наявні специфічні особливості, як мовленнєвого, так і загального психічного розвитку.

Дослідження особливостей мовленнєвого розвитку та пізнавальних процесів дітей із ТПМ вказує на взаємовплив мовленнєвого порушення і пізнавальної діяльності (Н. Васильєва, І. Власенко, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко), що негативно впливає на розвиток особистості дитини.

Аналіз психолого-педагогічної літератури (Г. Балл, Н. Бібік, Л. Гоженко, С. Гончаренко, Н. Гродська, М. Данилов, Н. Дметерко, Г. Костюк, І. Лернер, В. Онишук, Н. Підгорна, О. Проскура, О. Савченко, Е. Сильнова, І. Трубавіна, Т. Шамова) свідчить про потужні потенційні можливості пізнавальних завдань для розвитку мислення та вказує на існуюче їх різноманіття (В. Алпатов, П. Гора, Б. Городецький, А. Журинський, О. Забокрицька, А. Залізняк, Т. Кудрявцев, М. Лауфер, М. Махмутов, О. Матюшкін, Напольнова, М. Шингарьовата ін.).

Під пізнавальними розуміються такі завдання, що допомагають набутти нових знань про об'єкт, спосіб діяльності. Пізнавальне завдання (ПЗ) характеризується тим, що воно не дає дитині повний обсяг готової інформації, а стимулює пошук нових знань, сприяє розвитку її пізнавальних здібностей. Важливою особливістю пізнавальних завдань є те, що вони одночасно виступають і метою, і стимулом, і ядром пізнавальної діяльності дитини, спрямованої на засвоєння навчальної інформації (Д. Вількєєв, М. Данилов, В. Загвязинський, Т. Кудрявцев, І. Лернер, О. Матюшкін, М. Махмутов, С. Рубінштейн, К. Славська, Т. Шамова та ін.). Пізнавальні завдання, сприяють формуванню у 6-річних дітей розумових здібностей, оскільки викликають у них інтелектуальне напруження у процесі подолання певних пізнавальних утруднень, стимулюють власний пошук і самостійне «відкриття» нових способів пізнавальної діяльності. У цьому випадку здійснюється перехід дитини до «зони найближчого розвитку» (Л. Виготський), що найбільшою мірою сприяє позитивним зрушенням у її психічному розвитку. Пізнавальні

завдання використовуються і як засіб формування, і як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності старших дошкільників.

У контексті спеціальної освіти теоретичні аспекти використання пізнавальних завдань представлено низкою досліджень вітчизняних науковців (І. Бех, В. Бондар, І. Єременко, С. Максименко, С. Міронова, Т. Сак, В. Синьов, Є. Соботович, О. Хохліна, В. Тарасун, Л. Фомічова, М. Шеремет, Д. Шульженко, М. Ярмаченко та ін.). Аналіз практичного досвіду використання пізнавальних завдань у експериментальних дитячих садках засвідчив про використання лише окремих видів пізнавальних завдань для розвитку кожної складової мовленнєвої сфери в процесі мовленнєвої підготовки до навчання в школі старших дошкільників із ТМП. Тому, для подальшого ефективного використання цього засобу навчання у практиці корекційної (логопедичної) роботи необхідне детальніше його вивчення.

Усе це свідчить про необхідність розроблення методичної діагностичної системи, спрямованої на вивчення мовленнєвої сфери старших дошкільників із ТПМ засобами пізнавальних завдань.

У другому розділі – **«Діагностика мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення засобами пізнавальних завдань»** обґрунтовано методику констатувального етапу дослідження; визначені структурні компоненти, критерії та рівні мовленнєвої готовності, пред'явлено порівняльний (кількісний та якісний) аналіз мовленнєвої готовності старших дошкільників із ТПМ і їх ровесників із нормальним розвитком мовлення.

На основі аналізу й узагальнення результатів наукових досліджень особливостей мовленнєвої і пізнавальної діяльності було розроблено експериментальну методику діагностики мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ на основі системи пізнавальних завдань.

Засобами реалізації методичної системи стали наступні види та типи пізнавальних завдань: *види пізнавальних завдань* (пасивно-репродуктивні, репродуктивні, репродуктивно-продуктивні, продуктивні (проблемні)) та *типи пізнавальних завдань* (завдання-зразок; завдання-повна інструкція; завдання-скорочена інструкція; завдання-план роботи).

При доборі навчальної інформації до пізнавального матеріалу було сформульовано наступні вимоги: цікавість, доступність, різноманітність, розвиваюча спрямованість, проблемність. У процесі використання пізнавального матеріалу, що слугував наповненням лінгвістичних завдань, створювалося позитивне відношення до пізнавального завдання. Такі умови забезпечили перехід від зовнішньо зумовленої потреби пізнання до особистісної внутрішньої потреби дитини, що сприяло формуванню пізнавально-мовленнєвої мотивації як особистісної характеристики дитини-логопата.

Добір мовленнєвого матеріалу, форм роботи здійснювався із урахуванням мовленнєвого досвіду дітей старшого дошкільного віку, а також загальнодидактичних принципів: науковості, доступності, послідовності, індивідуального підходу.

До завдань експериментального дослідження входило: здійснити обстеження мовленнєвої готовності старших дошкільників із ТПМ з метою визначення у них стану кожної складової мовленнєвої сфери, здійснити порівняльний аналіз мовленнєвої готовності старших дошкільників із ТПМ та їх ровесників із нормальним розвитком мовлення, визначити стан та особливості мовленнєвої готовності дітей зазначеної категорії, узагальнити одержані результати.

Методика дослідження мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з ТПМ складалася із п'яти наступних розділів: дослідження фонетико-фонематичної складової усного мовлення; дослідження лексичної складової усного мовлення; дослідження граматичної складової усного мовлення; дослідження зв'язного мовлення; дослідження комунікативної складової усного мовлення.

Критерії мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ були визначені за наступними показниками складових компонентів мовленнєвої системи: фонетико-фонематичні процеси, лексико-граматична будова, зв'язне мовлення і комунікативні навички.

У залежності від способу виконання й оцінки завдань за визначеними критеріями, стан сформованості мовленнєвої готовності дошкільників із ЗНМ ми ранжували за чотирма рівнями:

- *високий рівень* – дитина володіє у повному обсязі вікової норми усним мовленням; запропоновані діагностичні пізнавальні завдання (пасивно-репродуктивні, репродуктивні, репродуктивно-продуктивні, продуктивні) кожної серії виконано самостійно, правильно, без застосування дозованої педагогічної допомоги; при виконанні завдань переважає продуктивний вид розумової діяльності;
- *достатній рівень* – дитина володіє у повному обсязі вікової норми усним мовленням, у діях виявляє впевненість; пасивно-репродуктивні, репродуктивні, репродуктивно-продуктивні, продуктивні завдання кожної серії виконує самостійно, правильно, налаштована на дозовану педагогічну допомогу; при виконанні завдань переважає репродуктивно-продуктивний вид розумової діяльності;
- *середній рівень* – дитина не володіє у повному обсязі вікової норми усним мовленням, користується мовленнєвим досвідом, але не завжди використовує його у практичній діяльності та новій ситуації, не завжди сприймає і використовує допомогу; найчастіше виконує пасивно-репродуктивні й репродуктивні завдання і рідше, за конкретною вказівкою, – репродуктивно-продуктивні пізнавальні завдання; при виконанні пізнавальних завдань переважає репродуктивний вид розумової діяльності;
- *низький рівень* – дитина не володіє досвідом практичної мовленнєвої діяльності, інколи відмовляється від виконання завдань, не сприймає та не використовує допомогу, найчастіше не може виконати завдання за конкретною вказівкою чи допомогою; при виконанні пізнавальних завдань переважає пасивно-репродуктивний вид розумової діяльності.

На даному етапі дослідження взяли участь 129 дітей старшого дошкільного віку (79 осіб – діти з загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) II та III рівня та 50 осіб – діти з нормальним мовленнєвим розвитком (НМР)).

На основі аналізу результатів констатувального експерименту було виділено 4 рівні мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ та їхніх однолітків із НМР (див. табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл дітей за рівнями мовленнєвої готовності (%)

	Рівні мовленнєвої готовності			
	Високий	Достатній	Середній	Низький
Діти із НМР	20	52	28	-
Діти із ЗНМ	-	6,3	29,11	64,56

Якісний аналіз результатів дослідження рівнів мовленнєвої готовності за допомогою системи пізнавальних завдань дав змогу визначити окремі види пізнавальних завдань при виконанні яких у дітей із ЗНМ виникали труднощі.

Зокрема, для дітей низького рівня мовленнєвої готовності особливо відчутними були труднощі при вирішенні репродуктивних, репродуктивно-продуктивних і продуктивних пізнавальних завдань на розвиток фонетико-фонематичних та лексико-граматичних умінь і навичок; для дітей середнього рівня мовленнєвої готовності складно було вирішувати репродуктивно-продуктивні та продуктивні пізнавальні завдання на розвиток лексико-граматичних умінь і навичок та зв'язного мовлення; у дітей на достатньому рівні мовленнєвої готовності виникали ускладнення при розв'язанні продуктивних пізнавальних завдань на розвиток зв'язного мовлення та комунікативних умінь і навичок. Вони проявлялися у неякісному сприйманні, розрізненні, усвідомленні та класифікації вивченого програмового матеріалу, відтворенні засвоєного навчального матеріалу і застосуванні знань у запропонованих видах пізнавальних завдань, у використанні різного ступеня педагогічної допомоги або у невмінні використовувати допомогу.

За отриманими кількісними показниками було обчислено індекси групової мовленнєвої готовності старших дошкільників із ЗНМ (1,414) та дітей із НМР (2,928). Відсоткова різниця індексів групової мовленнєвої готовності становить 52 %, що свідчить про велику різницю рівнів мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ та НМР, визначену за усіма складовими мовленнєвого розвитку.

Такі обставини вимагають нових підходів до організації процесу мовленнєвої підготовки до навчання в школі дітей із ЗНМ за допомогою системи пізнавальних завдань.

У третьому розділі дисертації – **«Організаційно-методичне забезпечення експериментальної методики мовленнєвої підготовки до навчання в школі дітей із тяжкими порушеннями мовлення засобами пізнавальних завдань»** – обґрунтовано, розроблено та перевірено ефективність методичної системи пізнавальних завдань для мовленнєвої підготовки дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ; представлено результати апробування методики.

В основу розробленої методичної системи пізнавальних завдань для мовленнєвої підготовки до навчання в школі дітей із ЗНМ покладено такі принципи: психофізіологічні (класифікація дефекту, використання як опори для навчання найбільш збережених компонентів мовленнєвої діяльності), психолого-педагогічні (наочності, доступності, послідовності, систематичності, індивідуального підходу, проблемності, мотивації, корекційної спрямованості навчання та виховання).

Експериментальна методична система пізнавальних завдань побудована з урахуванням: закономірностей формування мовлення у онтогенезі й особливостей його розвитку в дітей із ЗНМ; психологічних механізмів порушення мовлення; взаємозв'язку та взаємозумовленості мовленнєвої і пізнавальної діяльності; вікових особливостей дітей старшого дошкільного віку; рівня інтелектуального розвитку; взаємозв'язку навчання і розвитку (зона актуального та найближчого розвитку); програмних вимог дошкільної освіти до мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку.

Корекційно-розвивальна робота з мовленнєвої підготовки до навчання в школі дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ проводилася поетапно та здійснювалась за допомогою спеціальної методичної системи пізнавальних завдань, розробленої на базі існуючих методик (Н. Жукової, Р. Лалаєвої, О. Мастокової, Л. Трофименко, В. Тищенко, Н. Серебрякової, Є. Собонович). У методичній системі частково використані пізнавальні завдання, запропоновані у зазначених дослідженнях, а також модифіковані нами варіанти пізнавальних завдань пасивно-репродуктивного, репродуктивного, репродуктивно-продуктивного та продуктивного характеру для роботи з дітьми з ЗНМ старшого дошкільного віку за кожною складовою мовленнєвої сфери.

Процес мовленнєвої підготовки відбувався у групах компенсуючого типу для дітей із порушеннями мовлення при загальноосвітніх масових дошкільних навчальних закладах Сумської (№ 15 «Перлинка», № 17 «Радість» м. Сум; № 7 «Горобинка» м. Шостки; № 1 «Калинка», № 3 «Казка» м. Леbedина) та Донецької (№ 129 «Іскорка» м. Маріуполя) областей. До формувального експерименту було залучено 78 дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ II-III рівнів, із яких було скомплектовано експериментальну (ЕГ – 38 дітей) та контрольну (КГ – 40 дітей) групи дітей 5-6 років.

Зміст і методика формувального навчання містили два напрями: мовленнєвий розвиток (розвиток фонетико-фонематичних, лексичних, граматичних умінь, зв'язного мовлення і комунікативних умінь) і розумовий розвиток (розвиток аналітико-синтетичних умінь; розвиток умінь встановлювати прості зв'язки між явищами та предметами, причинно-наслідкові зв'язки; розвиток умінь аналізу зовнішньо суперечливих тверджень, фактів та обґрунтування способу вирішення завдання; розвиток умінь узагальнення, самостійного порівняння, співставлення фактів, явищ, дій, висушення гіпотез, формулювання висновків та їх перевірки).

Корекційна робота здійснювалась на логопедичних заняттях, що проводились у першій половині дня переважно в групах із 10-12 дітей.

Тривалість групового заняття складала 25-30 хвилин. Із кожною групою дітей заняття проводились два-три рази на тиждень. За необхідності, із окремими дітьми, які мали складніші вияви мовленнєвого порушення, проводилася додаткова робота на індивідуальних заняттях по 10-15 хв. два рази на тиждень. Відбір пізнавальних завдань до кожного заняття здійснювався відповідно до стану діагностованих рівнів мовленнєвої готовності дітей експериментальної групи (для дітей низького рівня мовленнєвої готовності було запропоновано репродуктивні, репродуктивно-продуктивні, продуктивні ПЗ; для дітей середнього рівня мовленнєвої готовності – репродуктивно-продуктивні, продуктивні ПЗ; для дітей достатнього рівня мовленнєвої готовності – продуктивні ПЗ), виявлених під час констатувального експерименту.

Перелік лексичних тем запропоновано у відповідності до чотирьох сфер життєдіяльності Базового компонента дошкільної освіти. Пізнавальні завдання за двома основними напрямками методичної системи (мовленнєвий розвиток, розумовий розвиток) подані в кожній сфері життєдіяльності. Заняття, що відповідали сфері «Природа», реалізували змістові лінії «Природа планети Земля», «Природа Космосу»; вони впроваджувалися на першому тижні кожного місяця. Заняття на другому тижні місяця відповідали сфері «Культура» та реалізували зміст ліній «Предметний світ», «Світ гри», «Світ мистецтва». Заняття на третьому тижні місяця мали на меті опанування інформацією у сфері «Люди» за змістовими лініями «Родина», «Інші люди», «Людство». Четвертий тиждень – завершальні заняття місяця – це інформація зі сфери «Я Сам» («Тілесне життя», «Духовне життя», «Соціальне життя»). Запропонована послідовність проведення занять протягом місяця базується на чотирьох взаємопов'язаних і взаємовпливових компонентах – природа, культура, людина, особистість; вона сприяє формуванню системи світогляду дитини старшого дошкільного віку. Такий підхід у організації лексичного планування допомагає педагогам виховувати цілісну особистість дитини, яка буде спроможна реалізувати себе всебічно, повноцінно, у гармонії із природою і соціумом.

Корекційна робота за названими вище напрямками здійснювалася у два етапи та тривала протягом 2009-2010 навчального року.

На першому етапі була реалізована основна частина корекційного навчання – корекція усіх компонентів мовленнєвої системи – розвиток фонетико-фонематичних, лексико-граматичних умінь і зв'язного мовлення за допомогою диференційованої системи (з урахуванням рівнів мовленнєвої готовності) пізнавальних завдань.

На другому етапі корекційного навчання відбувалася робота з удосконалення комунікативних умінь – активне використання усного зв'язного мовлення у процесі вирішення лінгвістичних репродуктивних і продуктивних пізнавальних завдань.

Робота з кожного напрямку проводилась не ізольовано, а в комплексі. При цьому окремі етапи (перший, другий) кожного з напрямків доповнювали один одного. Запропоновані пізнавальні завдання для удосконалення кожної

складової сфери мовлення трансформувалися залежно від етапу роботи, корекційних завдань, завдань дошкільної програми, контингенту та віку дітей.

Результати корекційно-розвивального навчання, що зафіксовані після виконання контрольних проб дітьми із ЗНМ (ЕГ), свідчать про наявність позитивної динаміки у формуванні та удосконаленні механізмів мовленнєвого розвитку.

Кількісний аналіз результатів формувального етапу дослідження показав, що після впровадження експериментальної методики мовленнєвої підготовки до навчання в школі з використанням системи пізнавальних завдань у дітей із ЗНМ (ЕГ) наявні позитивні зміни: виявлено 30 % осіб достатнього рівня, 47,5 % осіб середнього рівня та 22,5 % осіб низького рівня мовленнєвої готовності відповідно; відмічений якісно вищий перерозподіл на середньому та низькому рівнях на користь показників середнього рівня мовленнєвої готовності. Діти із ЗНМ (КГ), високого рівня мовленнєвої готовності теж не виявили, але 10,5 % дітей показали достатній, 36,8 % дітей – середній та 52,6 % дітей – низький рівень мовленнєвої готовності відповідно.

Якісний аналіз отриманих результатів констатував відчутні успіхи дітей низького та середнього рівнів мовленнєвої готовності в процесі вирішення пізнавальних завдань репродуктивного та репродуктивно-продуктивного характеру на розвиток фонетико-фонематичних умінь і навичок; у дітей середнього та достатнього рівнів мовленнєвої готовності значно покращилося вирішення пізнавальних завдань репродуктивно-продуктивного та продуктивного характеру на розвиток лексико-граматичних умінь і навичок; у дітей середнього, достатнього рівнів мовленнєвої готовності відмічено покращення при вирішенні пізнавальних завдань репродуктивного, репродуктивно-продуктивного та продуктивного характеру на розвиток зв'язного мовлення та комунікативних умінь і навичок, що проявлялися у зосередженості уваги, підвищенні допитливості, самостійності при аналізі (через мовленнєве коментування) пізнавального завдання і його розв'язанні, у точному та доречному підборі мовних засобів для пояснення умови пізнавального завдання, способів його вирішення, підборі найбільш ефективного способу та, власне, процесу реалізації обраного способу, тобто, свідчили про активізацію пізнавальних і на їх основі мовленнєвих процесів дітей експериментальної групи.

Додатково констатовано зміну видів розумової діяльності при вирішенні пізнавальних завдань різних видів: так, у дітей низького рівня мовленнєвої готовності відбувся перехід із пасивно-репродуктивного на репродуктивний вид розумової діяльності, у дітей достатнього рівня мовленнєвої готовності – з репродуктивного на репродуктивно-продуктивний та в дітей середнього рівня мовленнєвої готовності – із репродуктивно-продуктивного на продуктивний вид розумової діяльності. Ця зміна проявлялася: у покращенні умінь дошкільників із ЗНМ (ЕГ) виокремлювати та аналізувати умову пізнавальних завдань, встановлювати прості та причинно-наслідкові зв'язки між явищами та предметами, аналізувати зовнішньо суперечливі твердження, факти та обґрунтовувати способи вирішення завдань, чітко розрізняти вид завдання і розподіляти час на його виконання; у самостійності при виконанні пізнавальних завдань, у постійній допитливості, у діяльності, спрямованій на пізнання

істотних властивостей предметів, явищ, на розуміння зв'язків між ними та в активізації самостійної пізнавально-мовленнєвої діяльності.

Виявлена позитивна динаміка у розвитку всіх складників мовленнєвої сфери дітей із ЗНМ (ЕГ) була підтверджена статистично (за критерієм Стьюдента). Обрахована відсоткова різниця за показниками індексів групової мовленнєвої підготовки на прикінцевому етапі дослідження констатує, що у старших дошкільників із ЗНМ (ЕГ) показники мовленнєвої підготовки покращилися на 24,41% у порівнянні зі старшими дошкільниками із ЗНМ (КГ).

Наведені факти підтверджують ефективність проведеного навчально-розвивального корекційного дослідження за допомогою методичної системи пізнавальних завдань, що забезпечує оптимальні умови загальної підготовки до шкільного навчання дітей зазначеної категорії.

ВИСНОВКИ

Науково-теоретичне визначення засад мовленнєвої підготовки до навчання в школі засобами пізнавальних завдань і узагальнення результатів впровадження пізнавальних завдань у корекційній навчально-розвивальній процесі дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ дали змогу сформулювати наступні положення:

1. Аналіз загальної і спеціальної психолого-педагогічної літератури засвідчив існування багатьох сучасних підходів до формування мовленнєвої готовності та змістового наповнення мовленнєвої підготовки дітей із ЗНМ. Значна кількість досліджень, що стосуються питань використання пізнавальних завдань як в загальній педагогіці, так і в окремих галузях корекційної педагогіки свідчить про високу їх ефективність для навчально-виховного процесу старших дошкільників із ЗНМ. Виявлено недостатню теоретичну і методичну розробленість системного використання пізнавальних завдань для корекції мовленнєвої сфери старших дошкільників із ЗНМ, що свідчить про необхідність удосконалення, як діагностичної складової мовленнєвої готовності, так і змістового наповнення мовленнєвої підготовки до навчання в школі за допомогою різних видів пізнавальних завдань.

2. Проведено комплексне дослідження мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ. Визначено диференційовані рівні мовленнєвої готовності дітей означеної категорії із урахуванням складної психологічної структури мовленнєвої діяльності, психологічних механізмів мовлення та особливостей їх порушення за допомогою методичної системи пізнавальних завдань. Констатовано велику відсоткову різницю рівнів сформованості мовленнєвої готовності старших дошкільників із ЗНМ та дошкільників із нормою мовленнєвого розвитку, що становить 52%; з'ясовано, що дошкільники із ЗНМ досягли лише 6,3 % достатнього, 29,11 % середнього та 64, 56 % низького рівня мовленнєвої готовності. Виявлено наступні групи труднощів: для дітей низького рівня мовленнєвої готовності – при вирішенні репродуктивних, репродуктивно-продуктивних та продуктивних пізнавальних завдань на розвиток фонетико-фонематичних та лексико-граматичних умінь і навичок; для дітей середнього рівня

мовленнєвої готовності – при вирішенні репродуктивно-продуктивних і продуктивних пізнавальних завдань на розвиток лексико-граматичних умінь і навичок та зв'язного мовлення; для дітей достатнього рівня мовленнєвої готовності – при розв'язанні продуктивних пізнавальних завдань на розвиток зв'язного мовлення та комунікативних умінь і навичок. Додатково визначено, що при вирішенні пізнавальних завдань у дітей із ЗНМ переважає один із видів розумової діяльності. Ця обставина слугувала основою при створенні спеціальної системи пізнавальних завдань для методики формувального етапу дослідження.

3. Розроблено методичну систему мовленнєвої підготовки до навчання в школі дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ засобами пізнавальних завдань. Експериментальна методична система пізнавальних завдань для мовленнєвої підготовки дітей означеної категорії містила два напрями реалізації (мовленнєвий, розумовий розвиток) та два етапи впровадження (корекційно-діяльнісний (основний), мовленнєво-комунікативний (заключний)). Засобом корекційного впливу на компоненти мовленнєвої сфери дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ було визначено спеціальну систему пізнавальних завдань. Заняття формувального експерименту відповідали лексичному ланцюгу – природа, культура, людина, я сам. Запропонована послідовність лексичних тем сприяла формуванню системи світогляду дитини старшого дошкільного віку та допомагала педагогам у вихованні цілісної особистості старших дошкільників. Змістовим наповненням лого-корекційних занять виступили пізнавальні завдання, що були підібрані з урахуванням діагностованих рівнів мовленнєвої готовності дітей із ЗНМ, виявлених під час констатувального експерименту.

4. Доведено ефективність експериментальної методичної системи пізнавальних завдань, що підтверджується статистично: після впровадження експериментальної методики мовленнєвої підготовки з використанням системи пізнавальних завдань у дітей із ЗНМ (ЕГ) зазначені позитивні зміни. Показники мовленнєвої готовності дітей із ЗНМ (ЕГ) покращилися на 24,41 % у порівнянні з дітьми із ЗНМ (КГ). Зокрема, показники рівнів мовленнєвої готовності в ЕГ порівняно з КГ відповідно становлять: високий: не виявлено; достатній: +19,5 %; середній: +10,7 %; низький: – 30,1 %.

Усе вищезазначене дає підставу стверджувати про результативність та доцільність застосування запропонованої методичної системи пізнавальних завдань у процесі мовленнєвої підготовки до навчання в школі дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ.

Зроблені висновки підтверджують, що мета дисертаційного дослідження досягнута, окреслені завдання виконано. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування мовленнєвої готовності у дітей із ЗНМ старшого дошкільного віку засобами пізнавальних завдань. Подальша реалізація цього напрямку може бути використана для активізації мовленнєво-пізнавальної діяльності молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ РОБІТ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Ласточкіна О. В. Дослідження проблеми навчально-пізнавальної діяльності дітей 6-річного віку з тяжкими порушеннями мовлення / О. В. Ласточкіна // Сучасні проблеми логопедії та реабілітації : мат-ли І міського наук.-практ. семінару м. Суми. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2009. – С. 85-92.
2. Ласточкіна О. В. Інноваційні процеси в дошкільній освіті / О. В. Ласточкіна, В. М. Ласточкін // Педагогічний альманах : зб. наук. праць / за ред. В. В. Кузьменко та ін. Херсон : РПО, 2010. – Випуск 7. – С. 66-69.
3. Ласточкіна О. В. Пізнавальні завдання у навчанні дошкільників із порушеннями мовлення / О. В. Ласточкіна // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2012. – № 6 (24). – С. 450-456.
4. Ласточкіна О. В. Характеристика мовленнєвої підготовки дошкільників / О. В. Ласточкіна // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) : зб. наук. праць / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. – Вип. III. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2012. – С. 127-133.
5. Ласточкіна О. В. Пізнавальні завдання як засіб діагностики мовленнєвої підготовки старших дошкільників із ЗНМ / О. В. Ласточкіна // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – № 22. – С. 147-151.
6. Ласточкіна О. В. Характеристика усного мовлення старших дошкільників із ЗНМ / О. В. Ласточкіна, О. М. Юнак // Сучасні проблеми логопедії та реабілітації : мат-ли II Всеукр. наук.-практ. конференції м. Суми. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2013. – С. 160-166.
7. Ласточкіна О. В. Методика пізнавальних завдань як засіб активізації усного мовлення старших дошкільників із ЗНМ / О. В. Ласточкіна // зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Вип. XXII в двох частинах, частина I. Серія соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2013. – С. 68-74.
8. Ласточкіна О. В. Дослідження стану та змісту організації мовленнєвої підготовки дітей старшого дошкільного віку / О. В. Ласточкіна // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2013. – № 5 (31). – С. 143-153.
9. Ласточкина Е. В. Структурно-содержательные особенности методики речевой диагностики старших дошкольников с общим недоразвитием речи / Е. В. Ласточкина // Весті БДПУ. – Минск. – Серія 1. Педагогіка. Психологія. Філологія, 2013. – № 4 (78). – С. 18-21.
10. Ласточкіна О. В. Діагностика мовлення дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення засобами пізнавальних завдань / О. В. Ласточкіна // Навч.-метод. посібник. – Суми : ННІФК СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2013. – 96 с.

АНОТАЦІЇ

Ласточкина О. В. Пізнавальні завдання як засіб підготовки старших дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення до навчання в школі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2014.

Дисертаційне дослідження присвячене проблемі мовленнєвої підготовки старших дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення до навчання в школі.

Визначені компоненти, показники та критерії оцінювання рівнів мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення. Види та типи пізнавальних завдань, що системно використовувалися в процесі діагностування та ефективність яких була якісно та кількісно підтверджена, слугували основою розробленої методичної системи пізнавальних завдань для мовленнєвої підготовки старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення.

Подано теоретичне обґрунтування, розроблено зміст та перевірено ефективність методичної системи пізнавальних завдань для мовленнєвої підготовки дітей із загальним недорозвиненням. Результатами формувального експерименту підтверджено позитивний вплив спеціальної системи пізнавальних завдань на мовленнєву готовність старших дошкільників зазначеної категорії.

Мовленнєва підготовка старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення на основі спеціальної системи пізнавальних завдань сприяє особистісному становленню, оптимізації міжособистісних стосунків, відкриває можливості успішної соціальної інтеграції.

Ключові слова: мовленнєва готовність, мовленнєва підготовка, тяжкі порушення мовлення, загальне недорозвинення мовлення, методична (спеціальна) система пізнавальних завдань, старші дошкільники.

Ласточкина Е. В. Познавательные задания как средство подготовки старших дошкольников с тяжелыми нарушениями речи к школьному обучению. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.03 – коррекционная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2014.

Диссертационное исследование посвящено актуальной психолого-педагогической проблеме речевой подготовки, а также речевой готовности детей старшего дошкольного возраста с тяжелыми нарушениями речи.

В исследовании проанализированы научно-методические и социально-психологические аспекты проблемы речевой готовности и речевой подготовки, а также особенности речевого развития детей с тяжелыми нарушениями речи. Приведена характеристика познавательных заданий, как средства коррекционной работы, представлен анализ использования познавательных заданий в отдельных

отраслях коррекционной педагогики и в логопедии, в частности.

Анализ и обобщение научно-теоретического и практического опыта разработанности заявленной проблемы указывает на существование потенциальных возможностей коррекции речевого развития с помощью системы познавательных заданий. В логопедии использование разных видов познавательных заданий (пассивно-репродуктивных, репродуктивных, репродуктивно-продуктивных и продуктивных) для коррекции всех составляющих речевой сферы проводится не системно.

Проведено экспериментальное изучение речевой готовности детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи с помощью разных видов познавательных заданий (пассивно-репродуктивные, репродуктивные, репродуктивно-продуктивные продуктивные). Представлено количественное и качественное сравнение уровней сформированности речевой готовности старших дошкольников с общим недоразвитием речи и их ровесников с нормальным речевым развитием, обобщены полученные результаты. Исследование речевой готовности с помощью познавательных заданий показало большую разницу между уровнями речевых умений детей с нормой речевого развития и детей с общим недоразвитием речи. Все старшие дошкольники с общим недоразвитием речи имеют особенности формирования речевой готовности различной степени выраженности. Определены особенности речевого развития детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи, а также используемые детьми в процессе решения заданий разные виды умственной деятельности, которые послужили критериями подбора познавательных заданий для методики формирующего эксперимента.

Представлено структурно-содержательные особенности методической системы познавательных заданий для речевой подготовки к школьному обучению детей с общим недоразвитием речи. Методическая система внедрялась на протяжении двух этапов: основного и коммуникативного. На каждом этапе решались задания речевого и умственного развития. Средством коррекционного влияния на компоненты речевой сферы старших дошкольников с общим недоразвитием речи выступила специальная система познавательных заданий, которая содержала оптимальный подбор разных видов познавательных заданий с учетом уровней речевого развития и видов умственной деятельности детей.

Апробация методики продемонстрировала значительные положительные результаты, которые подтвердились в процессе статистической обработки данных. Констатируется повышение уровней речевой готовности детей с общим недоразвитием речи экспериментальной группы, которое качественно проявилось в улучшении фонетико-фонематических, лексико-грамматических умений, в связности высказываний, повышенной общительности. Определено улучшение умений анализа условий предложенных заданий, а также проявление самостоятельности при синтезировании вербальной информации для решения познавательных заданий репродуктивного, репродуктивно-продуктивного и продуктивного характера.

Установлено, что использование методической системы познавательных

заданий способствует эффективной речевой подготовке дошкольников, их личностному становлению, оптимизации межличностных отношений, а также открывает новые возможности для успешной социальной интеграции детей с общим недоразвитием речи.

Ключевые слова: речевая готовность, речевая подготовка, тяжелые нарушения речи, общее недоразвитие речи, методическая система познавательных заданий, старшие дошкольники.

Lastochkina O.V. Cognitive tasks as means of preparing elder preschool children with serious speaking disorders for schooling. – Manuscript.

Dissertation for degree of Doctor of Philosophy in pedagogics. Qualification 13.00.03 – correction pedagogics. – Dragomanov National Pedagogical University. – Kyiv, 2014.

The thesis is devoted to the problem of speaking training of elder preschoolers with severe speech disorders to studying at school.

Components, characteristics and evaluation criteria of speech readiness of elder preschoolers with general speech disturbance have been defined. Kinds and types of cognitive tasks that are systematically used in the process of diagnosing and whose effectiveness has been proved in terms of quantity and quality, served as basis for developed methodical system of cognitive tasks for speech training of elder preschoolers with general speech disorders.

Theoretical justification has been posted and content of methodical system of cognitive tasks for speech training of children with general hypoplasia has been developed, effectiveness of the proposed guidance system has been tested that confirms the positive influence of special system of cognitive tasks both on speech training elder preschoolers of identified category and on the level of their mental (intellectual) development simultaneously.

Speech training of elder preschoolers with general speech underdevelopment based on the special system of cognitive tasks contributes to personal formation, optimization of interpersonal relationships, opens the possibility of successful social integration.

Key words: speech readiness, speech training, severe speech disorder (dysphasia), general speech underdevelopment, methodical (special) system of cognitive tasks, elder preschoolers.

НБ НПУ

100198282